

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Bülent KARA

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
bulent.kara@ahievran.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2839-9047>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 30/10/2024 24/12/2024

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1570824>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Büyük Taarruz Sürecinde TBMM Müzakerelerinde Bazı Muhalif Fikirler (26 Ağustos-9 Eylül 1922)

*Some Opposing Ideas in the Grand National Assembly of Turkey
Debates During the Great Offensive (August 26 - September 9,*

Öz

I. Dünya Savaşı'nın mağlupları arasında yer alan Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu'daki toprakları, Yunan idealini eylem aşamasına taşımıştır. Batı Anadolu topraklarını Büyük Yunanistan hayalinin bir parçası olarak gören Yunan otoriteleri ve ordusu Türklerin Kuvâ-yı Milliye ismiyle özdeşleşen ulusal direnciyle karşılaşmıştır. Megali İdea'nın Türklerin özgür yaşama ve Anadolu coğrafyasında var olma mücadelesiyle çatıştığı bu dönemde Birinci ve İkinci İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve Sakarya Meydan Muharebesi gibi askeri safhalardan geçilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesinde Yunan ordusunun taarruz gücü kırılmış olmasına rağmen donanım ve cephane azlığı, kış mevsiminin yaklaşması gibi nedenlerle Türk ordusu işgalci kuvvete nihai darbeyi vuramamıştır.

Türk ordusunun taarruz harekâtı uzadıkça TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı zaten var olan muhalif fikirler artmış ve her fırsatta bunu belirten ateşli konuşmalar yapılmıştır. Meclisteki muhalefete rağmen Başkomutan ve TBMM Hükümeti büyük bir titizlik ve gizlilik içinde Türk ordusunu nihai savaşa hazırlamaya devam etmiştir. TBMM'de bulunan bazı milletvekillerinin savaşın başladığı ve işgal altındaki şehirlerin ve halkın özgürlüğe kavuşturulduğu dönemde de muhalifliğini sürdürdüğünü göstermek bu çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Büyük Taarruzun başlaması ve İzmir'in kurtarılışına kadar geçen sürede Mecliste ele alınan bazı konular içerisinde bazen açıkça ve bazen satır aralarında söylenenler Milli Mücadele'nin hangi şartlar altında verildiğini gösterme bakımından oldukça anlamlıdır. Muhalif düşüncelerin sarf edilmiş şekli çoğu zaman Meclise ait olan

ATIF: KARA, Bülent, "Büyük Taarruz Sürecinde TBMM Müzakerelerinde Bazı Muhalif Fikirler (26 Ağustos-9 Eylül 1922)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/4 (Aralık 2024), s. (305-326)

CITE: KARA, Bülent, "Some Opposing Ideas in the Grand National Assembly of Turkey Debates During the Great Offensive (August 26 - September 9, 1922)", *Journal of History and Future*, 10/4 (December 2024), pp. (305-326)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

yetkilere milletvekillerinin sahip çıkma isteği şeklinde görüldüğü halde, çok yaygın bazı insani olumsuz duygulardan milletvekillerinin azade olamadıkları çıkarımını da yaptırabilmektedir.

Çalışmada, TBMM oturumları ve hatıratlar kapsamında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan, Muhalefet, Rauf Bey, İkinci Grup, Megali İdea

Abstract

The lands of the Ottoman Empire in Western Anatolia, which was among the losers of World War I, brought the Greek ideal to the stage of action. The Greek authorities and army, who saw the lands of Western Anatolia as part of the Great Greece dream, encountered the national resistance of the Turks, identified with the name of Kuvâ-yı Milliye. During this period, when the Megali Idea clashed with the Turks' struggle to live freely and exist in the Anatolian geography, military phases such as the First and Second Battles of İnönü, Kütahya-Eskişehir and the Battle of Sakarya were passed. Although the offensive power of the Greek army was broken in the Battle of Sakarya, the Turkish army could not deal the final blow to the invading force due to reasons such as lack of equipment and ammunition and the approach of winter.

As the offensive operations of the Turkish army continued, the already existing opposition against Mustafa Kemal Paşa in the Turkish Grand National Assembly increased and passionate speeches were made at every opportunity to indicate this. Despite the opposition in the Assembly, the Commander-in-Chief and the Turkish Grand National Parliament Government continued to prepare the Turkish army for the final war with great care and secrecy. The subject of this study is to show that some deputies in the Turkish Grand National Assembly continued their opposition during the period when the war started and the occupied cities and people were liberated. The issues discussed in the Assembly during the period until the start of the Great Offensive and the liberation of İzmir, sometimes openly and sometimes between the lines, are quite meaningful in terms of showing the conditions under which the National Struggle was fought. Although the way in which the opposing thoughts are expressed often seems to be the deputies' desire to protect the powers belonging to the Parliament, it can also be inferred that the deputies are not free from some very common human negative feelings.

In the study, evaluations were made within the scope of TBMM sessions and memoirs.

Keywords: Mustafa Kemal Paşa, Commander-in-Chief, Opposition, Rauf Bey, Second Group, Megali idea

Giriş

I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu İttifak devletleri grubunun mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti adına yenilginin ve teslimiyetin tescillendiği Mondros Ateşkes Antlaşması, her ne kadar yenilenler katında savaşın bittiği yönünde baskın bir düşüncenin oluşumuna yol açmışsa da kısa bir süre sonra başlayan işgaller ve baskılar gelecek günlerde yaşanacak olan yeni savaşın gerekçeli kararını da bizzat bünyesinde barındırmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının muhtelif maddelerinden hareketle Anadolu topraklarının hatta fiili olarak Osmanlı payitahtının işgali, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan halkı yandaş ya da karşı durma gibi bir tutum içinde bulunmaya zorlamıştır. Her iki ana gruplaşma içerisinde amaç, eylem veya yöntem konularında görülen farklı yaklaşımlar yeni yapılanmalara yol açmıştır ki, yararlı ve zararlı olarak tasnifi yapılan cemiyetlerin oluşum ve faaliyet şekli, çalışma alanları irdelendiğinde vaziyet kolayca anlaşılmaktadır. Bu bilinmezlik sürecinin yaşanmışlıkları mütareke evresi Anadolu coğrafyasının denilebilir ki en trajik dönemlerinden sadece birisidir. Osmanlı nüfusunun tamamını kapsamamakla birlikte bazı Osmanlı yurttaşları etnik aidiyeti veya dinsel tercihi nedeniyle ayrılıkçı bir oluşuma yönelirken bir grup Osmanlı yurttaşı Türk-İslam kimliği içerisinde direnişten yana teşkilatlanma eğilimi göstermiştir. Bazı kongrelerle teşkilatlanma hızını artıran savunma yanlısı unsurlar, Kuvâ-yı Milliye olarak ortaya çıkan oluşumu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk çatısı altında bütünleştirerek güç ve yetki artırımına yönelmiştir. Mücadelenin başından sonuna kadar etkin olarak telaffuz edilen Kuvâ-yı Milliye'nin vazifesini; her türlü hukuku elinden alınmak istenen bir milletin, hak isteyen sesli çığlığını bilimsel yöntemlerle, propagandalarla, hukuki çalışmalarla ve hatta silahlı mücadeleyle elde etme kararlılığı olarak ifade etmek mümkündür. Kuvâ-yı Milliye tabiri her ne kadar genel anlamda kendi imkânlarıyla binek hayvanı, silah, yiyecek ve para ihtiyacını karşılayan mücadele taraftarı vatanseverler için kullanılmış olsa da onların arkasında duran ve her türlü fedakârlığa göğüs geren milli iradeyi de başından sonuna kadar bu kategori içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.

Kuvâ-yı Milliye, işgallerin başladığı ilk dönemlerden itibaren gerek İtilaf devletlerinin ve gerekse İstanbul hükümetlerinin çeşitli vesilelerle çıkarmayı başardığı iç isyanların bastırılmasında çok büyük görevler üstlenmiş ve bu alanda önemli başarılar elde etmiştir. Ancak zaman içerisinde lider olmak, bir komuta altına girmemek, katılımcı sayısını artırmak, yiyecek, silah, para ihtiyacını karşılamak için halka baskı yapmak gibi fikirlerin ve yasa dışı davranışların artması ve bunun halk nezdinde huzursuzluğa yol açması Kuvâ-yı Milliye olarak bilinen ve özünde çetecilik olan örgütlenmenin sonunu getirmiştir¹.

Düzenli ordunun kurulması aşamasından Birinci ve İkinci İnönü Muharebesine, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden Sakarya Meydan Muharebesine ve nihayetinde bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne kadar her türlü askeri, sivil, hukuki, siyasi hareketi hatta daha açık bir ifadeyle Tekâlif-i Milliye olarak anılan Ulusal Yükümlülüklerin yayınlanması ve bu meyanda Türk milletinin büyük

1 Yaşar Özüçetin- H. Mehmet Dağıstan, "Meclis Celse Zabıtlarında Kuvâ-yı Milliye", *CTTAD*, 9, 20/21, 2010, s.3-30.

fedakârlıklarla yerine getirdiği hizmetler Kuvâ-yı Milliyeyi tanımlayan ve tamamlayan ana unsurlar olarak görülmelidir. Bu bağlamda Milli Mücadele sürecinin “Kuvâ-yı Milliye” ve “Düzenli Ordu Dönemi” başlıkları altında incelenmesi bir ayrışmanın değil, teknik bir düzenleme ve uygulamanın metodik sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Düzenli ordu kurulmuş ve bu kuvvetlere TBMM orduları ismi verilmiştir. Yeni bir nizami sistemin benimsenmesiyle birlikte Batı ve Güney cepheleri oluşturulmuştur. Batı cephesi komutanlığına Albay İsmet (İnönü), Güney cephesi komutanlığına da Albay Refet (Bele) getirilmiştir. Bu dönemde Milli Müdafaa Vekilliği (Milli Savunma Bakanı) ve aynı zamanda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) görevini sürdüren şahsiyet Fevzi (Çakmak) Paşa ve bütün bu askeri ve siyasi düzenin lokomotifleri Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Bazı görevlerde nöbet değişimi yaşanmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa her başarı sonrasında gücünü artırarak hedefini gerçekleştirme yolunda değişmeyen bir lider olarak ilerlemeye devam etmiştir.

Megali İdea’lı Kafaların İngiliz Silahı Tutan Elleri

Yunan kuvvetlerinin 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmesiyle yeni bir süreç başlamıştır. İzmir’le başlayan işgal ve Türk halkına yönelik kötü muamele kısa süre içerisinde İzmir hinterlandına, bir müddet sonra daha da iç kesimlere kadar genişlemiştir. Türk tarafı için önemli kırılma anlarından olan ve tarihe Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi diye geçen çatışmaların oldukça içerilerdeki Eskişehir’de bulunan İnönü mevkiinde gerçekleşmiş olduğu düşünüldüğünde Yunan kuvvetlerinin kısa zamanda geniş bir çatışma alanı oluşturduğu söylenebilir. İşgal alanını genişletme isteği yanında İtilaf devletlerinin isteği doğrultusunda Sevr Antlaşması’nı Anadolu direnişçilerine dikte ettirme hedefi de güden bu saldırılar, Yunan kuvvetlerinin yüzünü güldürmeye yetmediği gibi Türk tarafının düşmandan kurtuluşunu da temin etmemiş-edememiştir.

Ancak şurası da belirtilmelidir ki çatışmaların Türk anayurdunda gerçekleşmiş olması ve yenilen Yunan ordusunun sınır tanımayan yağma ve vahşet uygulamaları tarifi imkânsız acılar yaşatmıştır.

Gerek Birinci ve gerek İkinci İnönü Muharebesi Türk tarafının zaferi ile sonuçlanmış olsa da Yunan siyaseti ve bu siyasetin uluslararası oyun kurucuları Türklerle olan mücadelenin devamı yolunda Yunan hükümetine ve ordusuna maddi ve manevi katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Yunan siyasetini ve ordusunu motive eden Megali İdea’nın yenilgilere rağmen gördüğü bu itibar, Büyük Yunanistan planlayıcılarını yeni bir harekete zorlamış ve iyi bir hazırlık evresinden sonra Yunan kuvvetleri üç koldan yeni bir saldırı başlatmışlardır. Orta Anadolu’yu ve TBMM’nin de bulunduğu Ankara’yı ele geçirmeyi hedefleyen bu saldırı tarihe Kütahya- Eskişehir Muharebeleri olarak geçmiştir. Türk kuvvetlerinin Sakarya Irmağı’nın doğusuna çekilmesiyle sonuçlanan bu muharebe ile Eskişehir, Kütahya ve Afyon Karahisar gibi şehirler Yunan istilasına uğramış² ve bölge halkı dehşetengiz bir süreç yaşamıştır.

2 Yaşar Özüçetin, “Millî Mücadele’de Bir Dönemeç: I. İnönü Muharebesi ve Bu Muharebenin Kıymeti, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XIV (78), 2021, s.258-262.

Türk ordusunun Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmesi yönünde verilen taktiğin uygulanması, büyük meşakkatler ve fedakârlıklarla teşkil edilmiş olan askeri kuvvetlerin yok olmasının önüne geçmiştir. Çekilme kararının isabetine rağmen TBMM'de bu sürecin ateşli tartışmalara yol açtığı ve ısrarla bir sorumlu arandığı resmi tutanaklarda görülmektedir. Bu tartışmalar sonrasında gündeme "*Başkomutanlık*" meselesi getirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Meclisin çıkardığı bir yasayla Türk ordusunu savaşa hazırlamak amacıyla geniş yetkiler üstlenmiştir. Bazı görev değişikliklerinin de yapıldığı bu dönemde halkı maddi ve manevi fedakârlıkla karşı karşıya bırakan Tekâlif-i Milliye Emirleri yayınlanmıştır. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde 25 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla Türk ordusunun geri çekilmeye başladığı, Mustafa Kemal Paşa'nın 5 Ağustos 1921 tarih ve 44 sayılı kanunla Başkomutan seçildiği, 7-8 Ağustos 1921'de Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yayınlandığı ve nihayet 23 Ağustos 1921'den itibaren Yunan ordusuyla Sakarya Muharebesinin fiilen başladığı düşünüldüğünde nasıl büyük bir fedakârlık yapıldığı ve işlerin ne kadar hızlandırılmış olduğu açıkça görülebilmektedir. Türkler için bir ölüm-kalım mücadelesi niteliğinde olan Sakarya Muharebesi 22 gün ve gece sürmüş ve Başkomutanın; "*Hattı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça bırakılmaz*" emriyle devam eden çatışmalar sonrasında Yunan ordusu yenilgiye uğratılmış ve taarruz sırası Türk tarafına geçmiştir. Önemli siyasi ve askeri sonuçlar doğuran bu zafer sonrasında Türk ordusunun Yunan ordusuna nihai darbeyi vuramadığı, bunun için yeniden bazı hazırlıkların yapılması gerektiği alınan vaziyet ve TBMM'de yapılan görüşmeler kapsamında açık bir şekilde izlenebilmektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi Zaferinden 26 Ağustos 1922'ye Kadar TBMM'de Başkomutanlık Meselesi ve Nihai Savaş Yönelik Beklentiler

Sakarya Meydan Muharebesinin zaferle sonuçlanması özel ve genel anlamda bir takım gelişmelere yol açmıştır. Bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmemekle birlikte kişisel anlamda Mustafa Kemal Paşa'ya bu zafer sonrasında TBMM tarafından 19 Eylül 1921 tarihinde Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi verildiği belirtilmelidir. Zaferin sağladığı önemli bir dâhili başarı da gerek İstanbul hükümeti ve gerekse İtilaf güçlerinin kışkırtma ve destekleriyle gerçekleştirilen ayaklanmaların ve asker kaçağı olaylarının bitme noktasına gelmesidir. Bu iki sonuç hakkında genel bir çıkarım yapıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın halk nazarında büyük bir güven kazandığını söylemek mümkündür. Bu zafer sonrasında Yunan ordusunun saldırı gücünü yitirdiği tüm dünyanın malumu olmuştur. Balıkesir Mebusluğu yanında Milli Mücadele döneminde Batı cephesinde görev almış olan Kâzım Özalp'in kaleme aldığı eserde bu sürece ilişkin olarak; "*Yunanlıların mağlubiyetleri, her tarafta kati olarak duyuldu. Yabancı basın Yunanlıları tutan ve bize karşı olanları bile, ordumuzun kuvvet ve kabiliyetinden bahsetmeğe başladılar. İtalyan ve Fransız gazeteleri evvelki görüşlerini doğrularak, Türk mukavemetinin şiddeti karşısında Yunan taarruzlarının bozulduğunu belirtiyor, Times gazetesi de aynı fikir ve görüşü yazıyordu. Bulgarlar her vesile ile bizim zaferimizi alkışlamaktan geri kalmadıkları gibi, bu defa da Bulgar basını, ordumuz hakkında çok yükseltici neşriyatta bulunuyordu*"³ bilgisini paylaşmıştır.

3 Kâzım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, C.1, TTK., Ankara, 1988, s.215.

Döneme ilişkin dış gelişmeler elbette ki bunlarla sınırlı kalmamış ve Fransızlar Kilikya meselesini görüşmek üzere Franklin Boillon'u Ankara'ya göndermiş⁴, İtalyanlar Anadolu'da gerçekleştirmiş oldukları işgalleri sonlandırmış⁵, 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması imzalanarak Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın yeni sınırları tanınması ve sonuç olarak Türk-Sovyet sınırının kesinlik kazanması sağlanmış⁶, Ukrayna ile Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması⁷ imzalanmıştır. Bu dönemin en önemli siyasi ilişkilerinden birisi şüphesiz ki Fransızlarla Ankara Antlaşmasının imzalanmış olmasıdır. İçeriği yanında, anlaşmayı imzalayan Avrupalı devletin İtilaf grubu içindeki ağırlığı ve İngiltere'nin yalnızlığa itilmesi yönüyle daha da kıymete binen bu antlaşma aynı zamanda Güney cephesinin kapanmasına ve bir ölçüde güney sınırlarının çizilmesinde büyük katkılar sunmuştur⁸. Sakarya zaferinden Büyük Taarruzun başlayacağı güne kadar geçen sürede TBMM'nin İngiltere ile de çeşitli görüşme girişimlerinde bulunduğu görülmektedir⁹. İngilizlerle yapılan görüşmelerde bu sömürge imparatorluğunun bir parçası olan Hindistan Müslümanlarının çeşitli girişimlerinin Türk-İngiliz siyasetini etkilediği ayrıca belirtilmesi gereken bir konudur¹⁰.

Sakarya Meydan Muharebesi Sonrasında TBMM'de Yapılan Bazı Eleştiriler

Mustafa Kemal Paşa "*Nutuk*" adlı eserinde çeşitli başlıklar altında ilginç bilgilere yer vermiştir. *Nutuk*'taki anlatım sıralamasında Sakarya Muharebesi sonrasında Büyük Taarruzun başlayacağı zamana kadarki dilimde ilk temas edilen konuların başında Pontus ve Koçkiri Ayaklanması yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Pontus meselenin halli yolunda teşkil edilmiş olan Merkez ordusu ve bunun komutanlığına getirilmiş olan Nurettin Paşa'nın kişisel tavrı hakkında birtakım bilgilere yer verdikten sonra İstanbul'un işgaliyle birlikte Malta'ya götürülen bazı milletvekillerinin yurda dönüşüne temas etmiş ve bu meyanda Rauf (Orbay) ve Kara Vasıf Bey'in faaliyetlerine değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın anlatımında; Malta'dan dönüşlerle birlikte TBMM'de artan bir muhalefet vurgusu vardır ve Paşa'nın; "...*Sakarya Muharebesinden sonra, Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Ankara'da ifa-yı vazife ediyordu. Ben, aynı zamanda diğer vazifelerimle de iştigal ediyordum. Üç, dört ay geçmemişti ki, Mecliste Sakarya zaferini unutanlar, muhalefet vadisinde ileri gitmek isteyenler kendilerini göstermeğe başladılar. Sakarya Muharebesinden evvel başlayıp peyderpey gelmiş olan Malta mevkufininden (Tutuklu) bazılarının, bu muhalif cereyanlarda müşevvik (kışkırtıcı, arzu artırıcı) rolü oynadığı anlaşılmıştı...*"¹¹ sözleri bu oluşumun sadece kısa bir özetidir. *Nutuk*'ta yer

4 Özalp, *Milli Mücadele*, s.216.

5 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika*, C.II, TTK., Ankara, 1991, s.208-212.

6 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.182-186. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.186-190.

7 Mehmet Gönlübol- Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.36.

8 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.198-207.

9 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.212-230.

10 Orhan Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*, I. ve II. Kitap, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1994, s.13-371.

11 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk- Söylev*, C.II, TTK, Ankara, 1987, s.842.

verilen bu bilgi ve değerlendirmelerin TBMM resmi oturumlarında ele alınan konularla ve dile getiriliş biçimleriyle örtüştüğü açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Kara Vasıf Bey'in ağız birliği etmişçesine askeri durum hakkında bilgi almak istedikleri değerlendirmesinde bulunmuş ve onların; *"Takip olunan siyaset-i askeriye nedir?"* sorularına yer vermiş, buna dair ayrıca bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesine göre böyle bir sorunun yöneltilmesi; *"sonucun muharebeyle alınamaması halinde nasıl bir çarenin düşünüldüğüne dair kendilerinin siyasi düşüncelerinin öğrenilmek istenmiş"*¹² olmasından kaynaklanmıştır.

Tam bağımsızlıktan yana olduklarını belirten Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'taki anlatımının devamında; böyle bir konunun ne Vekiller heyetinde ne de grupta konuşulmasına izin vermediğini ve bundan sonra da Rauf ve Kara Vasıf Beylerin istifa ettiğinden bahsetmektedir¹³.

Nutuk'ta verilen bilgiler takip edildiğinde Rauf ve Kara Vasıf Beylerin istifa ettikleri gün Müdafaa-i Milliye Vekili Refet (Bele) Bey'in de istifasını verdiği bilgisiyle karşılaşılmaktadır. Meclisteki muhalif unsurlar Başkomutanın ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekilinin Ankara'da bulunmasını eleştirmiş, Başkomutanlık ile Meclis Reisliğinin aynı kişide toplanmasının yanlışlığı üzerinde durmuştur¹⁴. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta 4 Kânunusani (Ocak) 1922 tarihli gizli oturumdan bahsetmiş olsa da bu tür tartışmaların özellikle 9 Kânunusani tarihli ve gizli yapılan yüz kırk ikinci toplantıda devam ettiği söylenebilir. Milli Müdafaa Vekili Refet Bey'in yapmış olduğu konuşmanın ağırlık noktasını, birden fazla yetkinin tek kişide toplanmış olmasının işlerin aksamasına yol açacağı fikri oluşturmuştur. Kendisinin Başkomutana derin saygı duyduğunu ve Başkomutanın millet için manevi bir timsal olduğunu belirten Refet Bey, şahsi fikrini söylediğini ve cephede hazırlıklar devam ederken ilgili vekillerin sık sık Meclise gelmelerinin yarattığı olumsuzluklara değinmiştir. Refet Bey, kendisinin yaptığı eleştirilerin Başkomutanca uygun görülmemesi halinde verilecek herhangi bir görevi üstlenmeye hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir¹⁵. Mustafa Kemal Paşa Mecliste kendilerine yöneltilen eleştirilere; *"... Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti pek muvafık olarak, Ankara'yı karargâh ittihaz etmiştir"* sözüyle cevaplar silsilesini başlatmıştır¹⁶. Meclis oturumunda başından beri bulunmadığı için kendisine aktarılanlar çerçevesinde konuşacağını belirten Mustafa Kemal Paşa, eleştirilen hususlardan birisi olan cephedeki karargâhların birbirinden uzak olduğu fikrini tamamen reddetmiştir. *"İhtiyacı Başkomutan ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi takdir eder. Yoksa hariçten şöyle oluyormuş, , böyle oluyormuş denmesi doğru değildir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tam yerinde olup çalışmaktadır ve icap ettiği zaman yekdiğeriyle görüşür"* sözleri, Başkomutanın eleştiriler karşısındaki kararlılığının ve işe herkesin karıştırılmayacağını açık bir göstergesi olmuştur¹⁷.

12 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.842-844.

13 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.844.

14 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.844.

15 *TBMM.GCZ., (TBMM Gizli Celse Zabıtları)*, C.2, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.602-605-607-609.

16 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.844-846.

17 *TBMM.GCZ., C.2,s.607.*

Ordunun yeterince giydirilemediğine ve hazırlıkların yapılamadığına dair eleştirilere karşı Başkomutan verdiği cevapta; hazırlıkların takibini yapmak üzere bir komisyonun kurulmak istenmesinin gereksiz bir çaba olacağını ve yetkili Vekilliklerin hazırlıkları tamamlama adına bütün güçleriyle çalıştığını, komisyon kurmak istemenin sadece Meclisin kendisini tatmin etme isteğinden kaynaklandığını ve komisyonun bir iş yapabileceğine kendisinin kani olmadığını söylemiştir.

Müdafaa-i Milliye ve Erkân-ı Harbiye Vekilliklerinin evvelce aynı kişide toplandığına ve bu durumun Mecliste çeşitli tartışmalara yol açtığına, hatta Refet Paşa'nın da eleştiri yapanlar arasında olduğuna değinen Mustafa Kemal Paşa, şimdi adı geçen vekilliklerin birleştirilmesini teklif edenlerin edindikleri tecrübeyle bu fikre yöneldiklerini ve esasen Başkomutanlık yasasıyla bu birleştirmenin fiilen gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin önceki görüşmelerinde bazı muhaliflerin mevcut idare şekliyle hükümet işlerini yürütmenin mümkün olmadığı yönündeki eleştirilerini hatırlatarak mevcut sistemin en iyi sistem olduğunu, bu durumda eleştirilerin sisteme değil, sistemi yürütme yetkisine sahip olanlara yönelik olduğunu söylemiştir. Mevcut sistemi savunan Başkomutan, başka bir sistemle daha iyi iş yapabileceğini düşünen birileri varsa kendisinin Başkomutanlığı bırakabileceğini belirtmiş, Başkomutanın cephe karargâhında ya da bir köyde oturmasının gereksizliğine ve Başkomutanın TBMM'de bulunmasının, "hakikat ve isabet" olduğuna değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında; kendisine verilen yetkilerin çokluğuna yönelik eleştirilere yer vermiş ve üstlendiği görevleri yerine getirmekten başka bir şey yapmadığını, cephedeki hazırlıkların yanında Meclisin kararlarını imzaladığını, bu işleri yapmasının eleştiri konusu edilmesi halinde kendisinin Meclis Riyasetinden ve Başkomutanlıktan ayrılmaya hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir¹⁹.

Büyük Taarruz Öncesi Mecliste Muhalif Fikirler ve Savaşan Tarafların Barış Oyunları

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Büyük Taarruz öncesinde yaşananlara değinirken 1921 yılında gerçekleşen bazı gelişmeler üzerinde de durmuştur. Mevcut muhalefet konularını, iç ve dış gelişmeleri anlatan Mustafa Kemal Paşa, İkinci Grup²⁰ diye adlandırılan muhalif oluşum üzerinde yoğunlaşarak kendi gözlemleri ve şahitlikleri açısından süreci değerlendirmiştir²¹. Konuşmasında, Mecliste oluşan muhalefetin yeni vekil seçimindeki rolünü belirten Başkomutan Paşa, İkinci Grubun kendilerine yönelttiği; " *Sakarya Savaşından sonra aylar geçtiği halde ordu niçin saldırıya geçmiyor? Ne olursa olsun saldırıya geçmelidir! Hiç olmazsa dar, belli bir cepheye bir saldırı yapılmalıdır ki, ordumuzun saldırı gücü olup olmadığı anlaşılsın...* "içerikli eleştiriye yer vermiştir. Yeterince hazırlık yapmadan gerçekleştirilecek bir saldırının daha elim sonuçlar doğuracağı fikrini taşıyan

18 TBMM.GCZ., C.2,s.608.

19 TBMM.GCZ., C.2,s.610.

20 İkinci Grup olarak adlandırılan bu oluşum hakkında Bkz., Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

21 Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Mustafa Kemal Paşa kendilerinin bu fikre karşı direndiklerini söylemiştir. Onun aktardığı bilgilere göre, İkinci Grup mensupları Yunanlıların yenilgiye uğratılmasının da beklenen zafer sonuçlarını getiremeyeceği inancındadırlar ve tam da bu nedenle yenilmesi gereken kuvvetin İngiltere olduğu kanaati taşımaktadırlar. Bu tür fikirleri “anlamsız ve mantıksız” olarak değerlendiren Mustafa Kemal Paşa; “değer vermedik” diyerek başka bir mevzuya geçiş yapmıştır. Etki-tepki çerçevesinde gelişen olayların bu süreçte yeni eleştiri konularını doğurduğu ve ağırlıklı olarak ordu içerisinde olmak üzere; “nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye götürüyor?” sorularının eşlik ettiği bir propaganda hareketinin başlatıldığı yine adı geçen eserde yer alan bilgilerdir. Bu dönemde ordunun durumu ve ne zaman saldırıya geçileceğine dair dikkat çekici bir ifade de Mustafa Kemal Paşa’nın aktarmış olduğu ve Rauf Bey’le ilgili olan; “Rauf Bey, sık sık ve gizlice diyordu ki: Hiç olmazsa gerçek durumu bana söyle. Ordu ne durumdadır? Gerçekten saldırıya geçemeyecek mi?”²² içerikli sözlerdir. Milli Mücadele’nin başından itibaren önemli bir konumda bulunan Rauf Bey’in bu aşamada bazı bilgilerden mahrum kalması kendi adına muhtemel ki üzücü bir durum teşkil etmiştir. Ancak bu durum yine Mustafa Kemal Paşa’nın; “...Karşıcılar, ordunun çürüdüğü, kıpırdayacak durumda olmadığı; böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice kızıştırmışlardı. Gerçi, Mecliste bu görüş akımının yaptığı yankılar, düşmanlardan çok gizlemek istediğim harekât planı bakımından yararlı idi...”²³ sözleri çerçevesinde değerlendirildiğinde bu olumsuzluğun bir avantaja dönüştürüldüğü yönünde bir sonuçla karşılaşılmaktadır.

Konuşmasında, yeterli hazırlık yapılmadan gerçekleştirilecek saldırının yaratabileceği sorunları Osmanlı tarihinden verdiği örneklerle pekiştiren²⁴ Mustafa Kemal Paşa, ordunun saldırıya geçme kararlılığında olduğunu gizlememiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın; Nutuk’ta; “4 Mart 1922 günü akşamı, cepheyi denetlemek üzere Ankara’dan ayrılmaya karar vermişim. Bu nedenle o gün Mecliste, gizli oturumda, kimi açıklamalarda ve ricalarda bulundum”²⁵ diyerek çeşitli konulara temas ettiği görülmektedir. Meclise hitabında maddi ve manevi çöküşün korku ve güçsüzlükle başladığını, korkak insanların çekingenliği ile toplumun da yıkılma sürecine sürüklendiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin böyle adamların elinden kurtarılması gerektiğine değinmiştir²⁶. Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta yer verdiği önemli bir konu da Şark cephesi komutanı Kazım Karabekir’den gelen telgraftır. Karabekir, telgrafta; barış sürecinde karşılaşılabilecek sorunları sıralamıştır. Karabekir; barış sonrasında yapılacak seçimlerle değerli kişiler yerine muhafazakâr düşünceli olanların seçilme ihtimalinin yüksekliği ve bu ihtimal karşısında yenilenmenin olamayabileceği, her türlü gelişme tasarısının tartışmadan geri çevrilebileceği üzerinde durmuştur. Karabekir’in bu tür gelişmelere karşı çözüm

22 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.847-849.

23 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.897-899.

24 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.851.

25 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.849; Nutuk’ta 4 Mart tarihi belirtilmiş olmasına rağmen bu konuşma metni TBMM. GCZ.’de 6 Mart 1922 olarak görülmektedir. *TBMM.GCZ.*, (*TBMM Gizli Celse Zabıtları*), C.3, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s. 2- vd.; Sadi Borak, *Atatürk’ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*, Kırmızı Beyaz, İstanbul, 2004, s.249-283.

26 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.851; *TBMM.GCZ.*, C.3,s.7.

önerisi ise “üyeleri büyük uzmanlar olan ikinci bir meclisin *bulunması*” ve bu yolla ulusal meclise yol gösterilmesidir²⁷. Mustafa Kemal Paşa gecikmeli de olsa Karabekir’e cevap yazdığını ve cevabında; “...*aklınızdan geçen sakıncaları gidermek için tek çıkar tol, Millet Meclisiyelerinin değerli ve zaman kişilerden seçilmesini sağlamak ve Meclisin iç örgütünde, komisyonlar seçiminde, bakanlar kurulunun ayrılıp seçilmesinde bilim ve uzmanlık yönlerine çok önem vermektir. ...bugünkü yönetimimizi berkitip sağlamlaştırarak, seçim işlerinde de uyanık bulunarak, hem bugün için hem de gelecekteki yenilikler ve gelişmeler için en çok başarı sağlayacak bir yönetim makinesi kurulmuş olacağını saygıyla*”²⁸ bildirdiğini yazmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Sakarya Muharebesi ile Büyük Taarruz arasındaki dönemde gerçekleştirdiği Meclis konuşmalarında çeşitli devletlerle yapılan görüşmeler üzerinde durduğu ve önerilen barış teklifleri hakkında bilgilendirme yaptığı görülmektedir. Bu dönemde yapılan gizli oturumlarda muhalif kesimin çeşitli vesilelerle söylediği bazı sözler dikkate alındığında sert bir muhalefetin varlığı dikkat çekmektedir. Meclisin üçüncü toplantı yılında 6 Mart 1922 tarihli oturumda Mersin Milletvekili Selahattin Bey’in; “*Efendim, Meclisi Alileri makamı müzakere ve münakaşadır; makamı tasdik değildir. Buradan millete emrolunmaz. Millet; buradan amalini beyan eder. Binaenaleyh kendilerinin uzunca bir müddet müfarakat (ayrılma, uzaklaşma) edeceklerine nazaran, dermeyan olunan mütalaat üzerinde Meclisin de bir takım temenniyatı vardır bittabi onların da anlaşılması lazımdır... Burada dermeyan olunan mütalaat o zatın mütalaatı zatiyesidir, Meclisin umumi mütalaası değildir...*”²⁹ sözleri Mustafa Kemal Paşa’nın işlerin hızlandırılmasına yönelik bir isteğine gösterilen tepki cümleleridir. Müzakerelerin ilerleyen safhalarında Mustafa Kemal Paşa’nın cephedeki askerlerin durumuna dair söyledikleri karşısında Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey’in; “...*bir neferin, bir zabitin ihtiyacını, zaruretinin ben de kendileri kadar takdir ederim ve zabiti her zaman ve ahvali fevkaladede takdir ederiz, nasihatlerini bize değil neferlere, zabitlere vererek vaziyetin vahametini gösterebilirler...*” ve “*Paşa Hazretlerini severiz fakat emrimize itaat etmekle severiz, aksi takdirde parçalarız. O da iftihar etsin*”³⁰ sözleri ise Meclis’in kendisini etkin ve yetkin mevkide konumlandığına dair ilginç ve bir o kadar da sert örnektir.

Meclis tutanaklarına bakıldığında Büyük Taarruzun gecikmesinin Mustafa Kemal Paşa’ya karşı eleştirilerin artmasında etkili olduğu görülmektedir. Yapılan eleştirilerin bazıları çok sert olmakla beraber Mustafa Kemal Paşa’nın bu işi başaracağına dair bir inancın milletvekillerindeki varlığı da açıkça hissedilmektedir ve bu nedenle olmalıdır ki, 4 Şubat 1922’de Başkomutanlık yasasının süresi ikinci defa, üç aylık bir süreyle sınırlı olmak üzere uzatılmıştır³¹. Mecliste çeşitli tartışmalar yapılırken bu arada İtilaf devletlerinin de

27 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.855.

28 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.857; *Atatürk’ün Bütün Eserleri (1921-1922)*, (Genel Yönetmen: Şule Perinçek), C.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.302.

29 *TBMM.GCZ.*, C.3,s.13.

30 *TBMM.GCZ.*, C.3,s.20.

31 Mustafa Kemal Paşa’nın milletvekillerini ikna etmesi halinde gerekli yumuşamanın olacağı konusunda Refet Bele’nin evinde yapılan toplantı hakkında Cebesoy önemli bilgiler vermektedir. Bkz., Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hâtıralar Büyük Zaferden Lozan’a*, C.I, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s.28-31.

çeşitli barış girişimlerinde bulunduğu, 22 ve 26 Mart tarihlerinde olmak üzere iki öneriyi Türk tarafına ilettiği görülmektedir. Esasen bu barış tekliflerinin³² hazırlanışı, içeriği ve iletim şekli dahi başlı başına eleştirilebilecek hususiyetler taşımaktadır. Bahsi geçen barış girişimlerinin beklenen savaş öncesinde yapılan hamleler olduğu söylenebileceği gibi, tarafların dünya kamuoyunda barışçı bir izlenim yaratma arzusundan kaynaklandığı yorumunu yapmayı da mümkün kılmaktadır. Nitekim İtilaf devletlerinin barış girişimi çabalarına Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Mart 1922'de Bakanlar Kurulu Başkanlığına gönderdiği; *"İlke olarak, İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının ortaklaşa yaptıkları ateşkes önerisini kabul etmemek, ya da herhangi bir biçimde bu öneriye eğilim gösterilmiyor ve güvenilmiyormuş gibi davranmak doğru değildir. Tersine ateşkes önerisini iyi karşılamak gerekir. Bu nedenle, vereceğiniz yanıt olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilaf devletlerinde iyi niyet yoksa olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Ancak onların önerdiği koşulları kabul edemeyeceğimiz için karşı koşullar ileri süreceğiz"*³³ içerikli yazısı bu çıkarıma destek vermekte ve mevcut savaşın çok yönlü boyutunu ortaya koymaktadır. Başta askeri ve ekonomik kısıtlamalar olmak üzere, paralı askerliğin dayatılması, zorunlu askerliğin kaldırılması gibi koşullar içeren bu barış teklifleri³⁴ Türk tarafı adına kesin bir askeri zaferin elde edilmesi zorunluluğunu iyice pekiştirmiştir. Başkomutanlık meselesi ise Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta da belirttiği gibi, 5 Ağustos 1921'de başlayan görevlendirme 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde olmak üzere uzatılmış,³⁵ 20 Temmuz 1922 tarihinde ise süresiz olarak Başkomutan ilan edilmiştir³⁶. Meclis'teki görüşmelerle görev süresi uzatılmakla beraber bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Avni Bey arasında şiddetli tartışmaların yaşandığı, Kara Vasıf Bey'in yaptığı konuşmada; *"Biz Sakarya Savaşından sonra, işte şimdiye dek kıpırdayamadık, kıpırdayamıyoruz"* demesi ve Mecliste bazı milletvekillerince adı geçen şahsın alkışlanması, Mustafa Kemal Paşa'nın da bu olanlar hakkında; *"Baylar, bundan çok üzüntü ve acı duydum; çok utanç duydum. Ordunun kıpırdamadığını ve kıpırdayamayacağını savlayan (İddia eden) bir aymazın (gafilin) sözlerini alkışlamak gerçekten çok tuhaftır. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin"* sözlerini de anımsamak tarih biliminin icaplarından olsa gerektir. Mecliste iç ve dış gelişmeler hakkında çeşitli görüşmeler sürdürülürken ve gizli bazı görüşmeler dışarı sızdırılırken³⁷ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa her şeye rağmen cephedeki askeri kuvvetlerin son hazırlıklarıyla bizzat meşgul olmaya çalışmakta ve çeşitli vesilelerle cephe ziyaretlerinde bulunmaktaydı.

Taarruz Öncesinde Son Gelişmeler

Büyük Taarruzun gerçekleştirildiği dönemde Milli Müdafaa Vekilliği görevini yürüten Kazım (Özalp) Paşa; *"...biz ordumuzun bütün eksikliklerini tamamlamış bulunuyorduk. Temmuzun son günlerinde Mustafa Kemal Paşa Akşehir'de cephe ve ordu kumandanlarıyla taarruz hakkında görüşmelerde bulunuyordu... Artık taarruz etmek için*

32 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.241-262.

33 Atatürk, *Nutuk-Söylev*, s.867.

34 Atatürk, *Nutuk-Söylev*, s.867-vd.

35 Atatürk, *Nutuk-Söylev*, s.871.

36 TBMM.ZC., D.I. C.21,İ.77, C.1,TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.434-435.

37 Özalp, *Milli Mücadele*, s.231.

her şey tamamlanmış ve bütün tertibat ve hazırlık yapılmıştı”³⁸ bilgisini vermektedir. Kazım Paşa, Yunanlıların cepheden iki tümen çekerek Trakya’ya yolladığını, İstanbul’daki işgal kuvvetleri komutanlarının bu durum karşısında Çatalca’ya kuvvet yollama kararı alarak Yunanlıların girişimini engellediğine değinmiştir. Batı cephesindeki son gelişmeler bu kertede iken Mustafa Kemal Paşa ile kendisinin 6 Ağustos’ta Konya üzerinden, Erkân-ı Harbiye Reisinin de 7 Ağustos’ta Sivrihisar yoluyla Ankara’ya geldiğini ve yetkin kişilerin Ankara’ya dönmüş olmasının karşı tarafı rahatlatacağı, bir anlamda rehabet yaratabileceği oysa önemli günlerin yaklaşmakta olduğu da Kazım Paşa’nın başka değerlendirmelerindedir.

Meclisteki muhalif kanadın bütçe müzakereleri sırasında boş durmadıklarına ve 17 Ağustos’ta Kayseri Milletvekili Rıfat Bey’i Adliye Vekili seçtiği başardıklarını belirten Kazım Paşa, kendilerinin bu dönemde cephe işlerine yoğunlaştıklarını ve Mustafa Kemal Paşa’nın, Fevzi ve İsmet Paşa ile kendisinin de bulunduğu bir toplantı sonucunda 26 Ağustos tarihinde taarruz kararını verdiğine değinmektedir³⁹. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da saldırı tarihi hakkında bilgi verirken yukarıda adı geçen şahsiyetler dışında kimsenin bu bilgiye vakıf olmadığını ifade etmiştir⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta; “*Baylar, artık saldırıdan söz etmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki Sakarya Meydan Savaşından sonra düşman ordusu büyük ve kuvvetli bir grupta Afyon Karahisar- Dumlupınar arasında bulunuyordu...*”⁴¹ girizgâhıyla cephe ve cephedeki olaylarla ilgili detaylı bilgiler vermiştir.

26 Ağustos’ta Kocatepe’den verilen komutla saat 05.30’da başlayan, 30 Ağustos’ta Mustafa Kemal Paşa’nın bizzat komuta ettiği ve İsmet Paşa’nın “*Başkumandan Meydan Muharebesi*” dediği süreç Türk ordusunun başarısıyla devam etmiş ve Anadolu topraklarının Yunan işgalinden kurtarılması çabası askeri başarıyla taçlandırılarak, siyasi görüşmelerin yolu açılmıştır⁴². Cephede bu başarılar elde edilirken ilginçtir ki Meclis müzakerelerinde Başkomutana ve ekibine yönelik eleştiriler değişik şekillerde kendisini göstermeye devam etmiştir.

Taarruzun Başladığının Meclise Bildirilme Şekli

Taarruzun başladığı 26 Ağustos tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin doksan birinci toplantısı gerçekleşmiş ve birinci oturumda harekâtın başladığına dair resmi

38 Özalp, *Milli Mücadele*, s.232.

39 Özalp, *Milli Mücadele*, s.233.

40 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.887; Taarruz hazırlıkları ve bunun büyük bir gizlilik içerisinde sürdürüldüğü Rauf (Orbay) Bey’in hatıratında yer almıştır. Bkz., Feridun Kandemir, *Hatıraları Ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965, s.70-71; Semen Aralov, *Rus Büyükelçisinin Hatıralarında Atatürk ve Türkiye*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s.118-122.

41 Atatürk, *Nutuk- Söylev*, s.887,889,891,893,895.

42 Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa tarafından gönderilen ve TBMM’nin 06.09.1922 tarihli doksan yedinci toplantısının gizli yapılan üçüncü oturumunda okunan yazıda, Batı Cephesi Komutanlığınca; “*Aslıhanlar, Çal, Eminören mıntıkasında ve Çal köy şarkında bizzat birinci hatta on birinci fırka nezdinde bulunan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nezareti tahtında cereyan ve netice-i katiyeye iktiran eyleyen...*”savaşta Başkumandanlık Muharebesi ismi verilmiştir. Aynı oturumda Diyarbakır Milletvekili Kadri Bey de; “*Başkumandanlık Meydan Muharebesinin icrası neticesinde düşman kuvayı külliyesinin imha edilmiş bulunduğu Kızıldaş deresinin “Yunan Sındığı” namı tarihisiyle tevsimi ve haritalarda bu suretle tashihat icrası...*” teklifinde bulunmuştur TBMM. GCZ., C.3,İ 97, s.746-747 (06.09.1922.

kayıtlara geçen hiçbir konuşma olmamıştır. Milletvekillerinin taarruzdan haberdar olması gizli yapılan ikinci oturum ile mümkün olmuş, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, Fevzi Paşa'dan gelen telgraf üzerinden gerekli bilgilendirmeyi yapmıştır. Kendisinin Meclis ve millet adına maruzatta bulunduğunu ve taarruzda millet ve memleketin tamamıyla hem fikir olduğu bilgisini Paşa ile paylaştığını ifade eden Rauf Bey; "...Bizim taarruzumuzun son derece mahrem tutulması icabı katiye-i askeriyedendir. Yalnız harp başlamıştır..."⁴³ dedikten sonra ordunun başarısı için dua edilmesi teklifinde bulunmuştur. Rauf Bey'in önerisi kabul edilmiş İzmir Milletvekili Süleyman Efendi tarafından dua okunduktan sonra başka bir konuya geçilmiştir.

Büyük Taarruz Döneminde Başkomutanlığın Bir Uygulamasına Muhalefetin Tepkisi

Meclisin doksan ikinci toplantısı 28 Ağustos tarihinde gerçekleştirilmiş Başkomutanlığın Karahisar'ın düşürülüp geri alındığına, düşmandan esir ve ganimet elde edildiğine dair telgrafı okunmuştur⁴⁴. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Büyük Taarruzun başladığının hükümet kanalıyla bildirilmesinin de aleni yapılan bu oturumda gerçekleştirildiği görülmektedir⁴⁵. Taarruzun başladığı bu dönemde de TBMM'nin memleket işleriyle meşgul olduğu, çeşitli konuları tartıştığı ve gerekli kararları aldığı muhakkaktır. Bu müzakereler döneminde milletvekillerinin konuşmalarında çok çeşitli konulara değindikleri hatta bazen şahıslara bazen hükümet uygulamalarına yönelik eleştiriler yaptıkları izlenmektedir. Denilebilir ki belirtilen süreç içerisinde en uzun ve ateşli tartışmalardan birisi Şeriye Vekâleti bütçesi görüşmelerinde yaşanmıştır. Bu tartışmalar esnasında dini müesseselerin ve medreselerin geri kalmışlığı tarihsel veriler ortaya konarak irdelenmiş ve her hatip kendi zaviyesinden teşhis ve tedavi önerisinde bulunmuştur⁴⁶. Düşman işgalindeki yerlerden gelmiş olan milletvekillerinin seçim bölgelerinin işgalden kurtarılmaya başlanmasıyla uzun zamandır göremedikleri ailelerini ve memleket halkını görmek istemeleri bu dönemin uzunca ele alınan bir başka konusunu teşkil etmiştir. Milletvekillerinin olası gidişlerinin Meclis çoğunluğunu etkileyeceği bu durumun görüşmeleri ve yasa çıkarma işlemini sekteye uğratacağı endişesi tartışmaların temel nedeni olmuştur⁴⁷. Büyük Millet Meclisi'nde tartışılan konulara yeni bir sorunun eklenmesi ise doksan altıncı toplantının birinci oturumunda gerçekleşmiştir. Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin; "*Bazı kolordu ve fırka kumandanlarının takdirname ile taltiflerine (Ödüllendirme, gönlünü alma) dair Başkomutanlık tezkeresi var, okunacak*" demesiyle 02.09.1922 tarihli Başkomutanlık yazısı okunmuştur. Yazı şöyledir:

"26 Ağustos 1338' den 31 Ağustos 1338 (1922) tarihine kadar Afyon Karahisar, Dumlupınar Meydan Muharebelerinde fevkalâde hizmetleri mesbuk (Geçmiş) olan zevatı âtiyenin Kanunu mahsus mucibince Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri hususunda muamelei lâzımının ifa buyrulmasını rica ve peyderpey gelecek

43 TBMM. GCZ., C.3,İ 91,C.2, s.711 (26.8.1922).

44 TBMM ZC.,C.22, D.1, İçtima Senesi 3, İ.92, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.368(28.8.1922).

45 TBMM ZC.,C.22, İ.92, s.369(28.8.1922).

46 TBMM ZC.,C.22, İ.92, s.386-405 (28.8.1922) ve 93. İçtima,C.1, s.414-441 (30.8.1922).

47 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.472,483, vd. (4.9.1922), 97.İçtima, C.1, s.514-521 (6.9.1922).

inhalar (Ulaştırma, yetiştirme) üzerine bu baptaki teklifatımın mabadını (Sonraki) ayrıca yazacağımı arz eylerim”⁴⁸. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın bu yazısının altında ise rütbelerinin yükseltilmesini istediği; Mirliva (Tuğgeneral) Kâzım Paşa, Miralay (Albay) Osman Nuri, Miralay Âşir, Miralay Alâeddin, Kaymakam (Yarbay) Edhem isimleri yer almıştır. Meclise yapılan bu bildirme (bilgilendirme) sonrasında Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, rütbe yükseltme işinin bunlarla sınırlı kalmadığını; Nurettin, Yakup Şevki Paşaların (Tümgeneral, Korgeneral), İzzettin, Kemalettin, Asım Kâzım, Kâzım, Mürsel Beylerin Tuğgeneralliğe, Naci, Halis, Salih, Halid, Derviş, Zeki, Suphi, Kemal, Naci, Zihni, Ahmed Hulusi’nin Albaylığa, Tevfik, Hüseyin Vehbi’nin Yarbaylığa, Fazıl Efendi’nin Binbaşılığa terfi ettirildiğini söylemiştir. Bu konuşmada Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa’nın Mareşalliğe, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın Ferikliğe (Korgeneral) terfi ettirildiğini, şimdi isimleri okunanların ise takdirname verilmek suretiyle rütbelerinin yükseltileceği bilgisini paylaşmıştır. Kâzım Paşa’nın belirttiğine göre bu şekilde rütbesi yükseltilenler arasında Fahrettin Paşa ile İbrahim ve Nazmi Beyler de vardır. Kâzım Paşa, kendilerine iletilen isimlerin incelendiğini ve kanunen bir yıl içerisinde iki rütbenin ancak Büyük Millet Meclisi’nin iki takdirname vermesiyle mümkün olduğunu, bunun da Meclisin takdirinde olduğunu işaret etmiştir. Kendisine yöneltilen soru üzerine rütbe yükseltme teklifinin Başkomutanlıktan geldiği bilgisini paylaşan Kâzım Paşa, Milli Müdafaa Vekâletinin bunları Vekiller Heyetine sunduğunu ve Vekiller Heyetinin de konuyu Meclise taşıdığını sözlerine eklemiştir⁴⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin muhalif azalarından olan Hüseyin Avni Bey, Hâkimiyeti Milliye gazetesinde çıkan; “...*filan zevatın terfileri hakkında irade-i milliye sâdir olmuştur*” içerikli bir yazıdan hareketle yazıyı okuduğunda hayrete düştüğünü ve üzüldüğünü çünkü milli iradenin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetinde toplandığını, Meclisin de bu yetkiyi kimseye vermediğini dile getirmiştir. Böyle bir ifadenin resmi bir gazete yoluyla dile getirilmiş olması Hüseyin Avni Bey’e göre Meclisin hükümeti uyarmasını ve yetkilerini hatırlatmasını gerekli kılmıştır. Hüseyin Avni Bey konuşmasında; terfiler bizzat Meclis tarafından yapılmalıdır ki rütbenin şeref ve haysiyeti kanuni olsun ve bu rütbeyi alan kişi de “*ben müşirim diye emir verme yetkisine sahip olabilsin*” demiştir. O güne kadar yapılan terfilerin yanlış yapıldığı, yanlış devam ettirmenin daha büyük yanlışlara yol açabileceği, bu tür uygulamaların “*hükümdar yetkilerini*” hatırlattığı ve bu durumun milletin yetkilerine tecavüz cüreti olduğu yine Hüseyin Avni Bey’in sözlerindedir. Herkesin kanunun verdiği yetki çerçevesinde görevini icra etmesi gerektiği, bu yetkinin dışına çıkmanın Yunan kuvvetlerinin yaptıklarıyla eş değerde olduğu, milli iradeye uymayanların kendisinin en büyük düşmanı olduğu Avni Bey’in konuşma içerisinde dile getirdiği diğer düşüncelerdir. Eski taltiflerin geçersiz sayılması ve durumun malum şahıslara bildirilmesi, yeni taltiflerin de bizzat Meclis tarafından yapılarak taraflara iletilmesi Avni Bey’in konuşma esnasında sunduğu çözüm önerisi olmuştur⁵⁰.

Hüseyin Avni Bey’in itham edici konuşmasından sonra Kâzım Paşa konunun muhatabı olarak; terfilerin alışlagelen kurallar çerçevesinde yapıldığını, Meclisin her türlü

48 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.472 (4.9.1922).

49 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.473 (4.9.1922).

50 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.473-474 (4.9.1922).

düzenlemeyi yapma kudretine sahip olduğunu ve kendilerinin de yapılacak olan bu yeni düzenleme doğrultusunda hareket edeceğini ifade etmiştir. Kâzım Paşa'nın konuşması devam ederken Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey'in Meclisin Mustafa Kemal Paşa'ya Müşirlik verdiğini hatırlatması üzerine Kâzım Paşa; "*Meclis kime isterse verir, bugün de -arzu ederse- bir Miralaya Ferik, Müşir rütbesini verir... Meclisi Âli arzu ettikten sonra doğrudan doğruya her şeyi yapabilir...*"⁵¹ sözleriyle Büyük Millet Meclisi'nin yetkinliğini vurgulamıştır.

Hüseyin Avni Bey'in ağır içerikli sözleri İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'in de tartışmalara dâhil olmasına yol açmıştır. Konuşmacıları saygıyla dinlediğini söyleyen Rauf Bey, kendisinin Avni Bey'in sözlerini yanlış anlamış olduğunu ümit ettiğini ve bu nedenle Avni Bey'in gerekli düzeltmeyi yapacağını düşündüğünü ifade ettikten sonra; "*Arkadaşlarımın arasından, mevkii iktidardaki Heyeti Vekileyi Yunanlılar kadar memleketimize görecek olan bir mebus, o Heyeti Vekileyi mevkiinde tutmakla pek büyük bir cinayet işlemiş olur*" demiştir. Avni Bey'in; "*Şart vardır. Kanuna hürmetsizlik ederseniz...*" sözleriyle karşılık vermesi üzerine Rauf Bey sözlerinde ısrar etmiş ve terfilerle milli iradenin suiistimal edilmediği kanaatinde olduğunu, terfilerin alışlagelen muameleler doğrultusunda gerçekleştiğini, Meclis Reisinin de bunu Meclis adına imzaladığını anlatmıştır. Meclisin dilediğini yapabileceği ve bunun kanuni olduğunu belirten Rauf Bey; "*...Biz âmâl-i milliyenin en hürmetkâr evlatlarıyız. Âmâl-i milliyeyi pençe altına alarak ezmek taraftarı değiliz. Her arkadaşımız kadar onun her zaman baki ve hâkim olmasını hayatımızla, kanımızla müdafaaya hazır adamalarız. Ve yaptığımız muamele de kanunun ve usulün ve teamülün haricinde bir şey değildir. Bugün şahsan ve kaviyyen ümit var ve kendi imanım kadar eminim ve o terfileri inha ve tasdik edenler de kanidirler ki bu zevat gösterdikleri hizmetin, fedakârlığın mukabilinde taltif edilmişlerdir*"⁵² demiştir.

Hüseyin Avni Bey'in milli iradeye uymayanları Yunanlılar kadar zararlı gördüğünü söylemesi Mecliste müzakerelerin uzamasına yol açmış ve karşılıklı atışmalar yaşanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti Reisi sıfatıyla Rauf Bey, Avni Bey'in Başkumandan Paşa'nın müşirlik payesini Meclisin takdiriyle aldığı yönündeki sözlerine katıldığını belirterek, Meclisin uhdesinde olan bu yetkiyi kullanarak dilediği kişi ya da kişiler için aynı uygulamayı yapabileceğini ve bunun kanuni bir uygulama olduğunu tekrarlamıştır. Rauf Bey rütbe yükseltmelerinin bir fedakârlık sonucunda yapıldığını da sözlerine eklemiştir⁵³.

Rauf Bey'in sözlerine karşı Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi; verilen rütbelerin tartışma konusu olmadığını söyleyince, Rauf Bey; valilerin de padişah iradesiyle atandığını fakat şimdiki görevlendirmelerin Meclis kararıyla yapıldığını belirtmiştir. Rauf Bey'in valilerin görevlendirilmeleri üzerinden izahatta bulunması Avni Bey'in; atama ile rütbe yükseltmenin aynı şeyler olmadığı yönde bir cevap vermesine yol açmıştır.

Oturum bu ikili arasında geçen diyalog şeklinde ilerlemekte, Rauf Bey; "*Vilayet de bu memleketin en büyük rütbesidir*" diyerek Avni Bey'e aynı fikirde olmadığını, Meclisin

51 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.474 (4.9.1922).

52 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.475 (4.9.1922); Kandemir, *Hatıraları Ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, s.71-72.

53 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.474 (4.9.1922).

hakem olduğunu, milletin yetkisine, arzusuna aykırı bir iş yapmanın aklından geçmediğini, esasen böyle bir taarruzun kimsenin de haddi olmadığını, Yunan benzetmesinden dolayı Avni Bey'in vicdanen rahatsızlık duyması gerektiğini ve sarf edilen bu sözlerin düzeltilmesinin lüzumunu ifade etmiştir. Rauf Bey'in konuşması bitince Avni Bey; milli iradenin her işte hâkim kılınması taraftarı olduğunu, bu konuda da ısrarcı olduğunu ve milli irade aleyhinde bir girişim söz konusu değilse ortada bir sorunun kalmadığını söylemiştir.

Hatiplerin yumuşak içerikli konuşmalarıyla ortamın yatıştığı yönünde bir hava oluşacakken Avni Bey; müşirliğin padişah tarafından verildiğini tekrarlayınca,⁵⁴ İstanbul Milletvekili Neşet Bey; “*kaza kaymakamları da irade-i seniye ile dir*”⁵⁵ diyerek başka bir örnek vermiş ve yeni tartışmaların yolunu açmıştır.

Avni Bey bu örnek karşısında; mevcut durumda irade-i seniye makamında milli iradenin oturduğunu, bu durumun irade-i seniyenin reddedildiği anlamına geldiğini, milli iradenin Meclisten çıkması gerektiğini, kişi veya kişilerin iradesinin şahsi irade olduğunu ve milleti temsil etmeyeceğini, bunun kanun olmadığını ve meşru sayılmayacağını, tam da bu nedenlerle Meclisin hukukuna taarruz ettirmeyeceğini, herkesin bu kurala uyması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁶.

Avni Bey'in sert sözlerinden sonra Rauf Bey; eski sistemi hatırlatarak askeri rütbelerde Kolağalıktan (Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe) sonraki rütbelerin irade-i seniye ile yapıldığını söylemiştir. Sivas Milletvekili Vasıf Bey'in; “*O eski kanundur. Şimdi Kanuni Esasi var*”⁵⁷ karşılığını vermesi üzerine Rauf Bey; o güne kadar yapılan tayinlerde Meclis Reisinin imzasının geçerli sayılıp şimdi geçersiz sayılmasının çelişmesine dikkat çekmiş, bir usulsüzlüğün ve ihanetin söz konusu edilemeyeceğini, Meclisin her vaziyete hâkim olduğunu, kendilerini kontrol edecek mevkide ve kudrette olduğunu Meclisin bilgisine sunmuştur⁵⁸.

Konuşmacıların birbirine cevap yetiştirdiği oturumda bazı milletvekillerinin görüşmelerin yeterli olduğuna dair teklifler sunduğu ve bu nedenle oturum başkanı Vehbi Efendinin de kimsenin terfi ve rütbelere itirazı olmadığını, terfi usulüne yönelik eleştiriler yapıldığını söyleyerek konuyu kapatmak istediği gözlemlenirken bazı milletvekillerinin ise Hüseyin Avni Bey'in Yunan benzetmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirerek Meclisin böylesine ağır bir ithamdan kurtarılması gerektiğinden bahsettiği görülmektedir⁵⁹. Meclisin bu tutumu karşısında Hüseyin Avni Bey; meselenin nazik bir konu olduğunu, kendisinin kanuna uymayanlar için bu sözü kullandığını ve aynı kanaati muhafaza ettiğini söylemiştir⁶⁰. Görüşmelerin bundan sonraki safhasında Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey; şimdiye kadar müşirlik ve feriklik payelerinin Meclis kararıyla düzenlendiğini, kimsenin buna bir itirazı olmadığını anlatmıştır.

54 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476 (4.9.1922).

55 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476 (4.9.1922).

56 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476 (4.9.1922).

57 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476 (4.9.1922).

58 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476 (4.9.1922).

59 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.476-477 (4.9.1922).

60 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.477 (4.9.1922).

Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi ise Meclisin bir bütün olduğunu, Avni Bey'in de Meclisin bir parçası olduğunu, Meclisin en küçükten en büyüye kadar vatana hizmet edenlere gerekli kudret, rütbe, makam vermekten çekinmeyeceğini yalnız Avni Bey'in konuşurken sözünü ölçemediğini, adı geçen rütbelerin Sakarya Meydan Muharebesi döneminde de verildiğini, hükümetin alışlagelmiş uygulamalar çerçevesinde böyle bir iş icra ettiğini, aradaki anlaşmazlığın bundan kaynaklandığını, meselenin anayasa encümenine havale edilmesi gerektiğini izah etmiştir⁶¹.

Adı geçen hatiplerin konuşmasından sonra hitabet makamına geçen Rauf Bey, meselenin komisyona havale edilecek bir yönü olmadığını, sorunun Mecliste çözülebileceğini, terfi ve atama isteğinin bilfiil savaş meydanından geldiğini, cephe kumandanı ve Başkumandanın bunu istediğini, bu isteklerin kanun, usul ve teamüle tamamıyla uygun olduğunu, Vekiller Heyetinin elindeki nizamnamenin açık olduğunu, Meclis karar değiştirmede müddetçe belirlenen yetkileri kullanmaya devam edeceğini belirtmiştir. Rauf Bey'e göre bugün itibarıyla Meclisten; *"Bu muamele yanlıştır"* kararı çıkarsa bu Hükümetin liyakatsiz olduğuna işaret edecektir ve Meclisin her türlü karar vermesinin mümkün olduğunu, verilen rütbe ve nişanların gösterilen kahramanlığın bir karşılığı olamayacağını söylemiş ve konuşmasını; *"ortada bir hata varsa söyleyin biz de mütenebbih (Uyanmak, uslanmak, aklını başına almak) olalım. Fakat Heyeti Vekile kanidir ki: bu husustaki salahiyetini istimal (İçine alma) ederek muamele yapmıştır..."*⁶² cümleleriyle tamamlamıştır.

Görüşmelerin bundan sonraki kısmında Cemil Bey'in (Kütahya); *"Başkumandan Paşa Hazretlerinden alınan telgraf, Müdafaa-i Milliye Vekili Paşanın okumasıyla iktifasını değil makamı riyasetçe okutturulmasını ve Meclise tasvip ettirilmesini"*; Salahattin Bey'in (Mersin); *"...bilumum erkân ve ümera ve zabitan ve mensubin ve memurini askeriye terfilerinin bit tasvip (Onaylanarak) badema (Bundan sonra) haftada bir gün Mesuliyeti Vükela Kanununun müzakeresine geçilmesini"*⁶³ isteyen teklifleri okunmuştur.

Refik Şevket Bey; Salahattin Bey'in teklifinde geçen *"bit tasvip"* kelimesine dikkat çekerek tasvip edilmemesi halinde atamaların geçersiz olacağını bundan dolayı belirtilen kelimenin kanuna muhalif olduğunu izah etmiştir⁶⁴.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey; *"bit tasvip"* ifadesinden memnuniyetsizliğini; *"...Heyeti Vekile yapmamışsa çok rica ediyorum!.. Heyeti Vekilenize cezanızı veriniz! Yoksa böyle kelime üzerinde durmayalım... Heyeti Vekilenin bu hareketlerini kelime ile takyide (Şart koşma) vaziyetin müsaadesi ve tahammülü yoktur"*⁶⁵ kararlılığı içerisinde belirtmiştir.

Rauf Bey'in kararlı duruşu karşısında Salahattin Bey; *"bit tasvip"* kelimesini herhangi bir amaç gözeterek kullanmadığını, *"bil kabul"* (Kabul ederek) kelimesinin kullanılabilirliğini, atamalara yönelik bir itirazının olmadığını ancak bundan sonraki atamaların Meclisin tasvibi marifetiyle olup olmayacağını açıklığa kavuşturulması

61 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.477-478 (4.9.1922).

62 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.478 (4.9.1922).

63 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.478 (4.9.1922).

64 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.478 (4.9.1922).

65 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.478-479 (4.9.1922).

gerektiğine dair beklentisini paylaşmıştır⁶⁶.

Hatiplerin konuşmalarının ağırlık noktasını genel olarak terfi ve atamalar değil bu işin yapılış şekli yani usul oluşturmuştur. Vekiller Heyetinin yetki meselesinin bir kanunla tespit edilmesi halinde bu tür sorunların önüne geçileceği Meclisin kabullerinden olmuştur. Milletvekillerinin usul hakkında konuşup netice itibarıyla atama ve terfileri kabul ettiklerini belirtmelerinden sonra Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili İhsan Bey, o ana kadar yapılan tartışmaların içeriğini özetlemiş ve hükümetin kararlı bir şekilde; “*itimat ve âdemi itimat*” meselesinde ısrar ettiğini belirttikten sonra; “*Efendiler korktuğunuz hâkimiyet-i milliyeye bu kadar hürmetkâr bir hükümeti nerede gördünüz. İşte hâkimiyeti milliyenin sahası açıktır. Ne korkuyorsunuz?*”⁶⁷ seslenişiyile konuşmasını nihayetlendirmiştir.

Meclisin hukukçu milletvekillerinden Refik Şevket Bey; Salahattin Bey’in önerisinin önemini vurgulamıştır. Hukuk içerisinde her şeyin zamanında yapılması gerektiğini belirten Şevket Bey; “*bil kabul*” kelimesinin benimsenmesi halinde bunun evvela mevcut hukuka aykırı olacağına, ikinci olarak “*kabul tabirinin*” diğer konularda “*ademi kabul*” gibi bir mana taşıyacağına dikkat çekmiştir. Şevket Bey; Hüseyin Avni Bey’in fikri çerçevesinde padişah yetkisiyle gerçekleşen mülki ve askeri yükseltmelerin Meclise gelmeden yapılmasının “*ademi kabul*” manası taşıyacağını ve üç seneden beri gerçekleşen muamelenin hükümsüz bırakılmış olacağı uyarısında da bulunmuştur⁶⁸.

Lazistan (Rize) Milletvekili Ziya Hurşit Bey’in Refik Şevket Bey’e yönelik olarak; “*İrade-i milliyeye nedir?*” şeklinde bir soru yönelttiği bu aşamada muhatabının iradeyi milliyenin tefsir edilmesi için kendisine yetki verilmediğini ve verilmiş olsaydı gerekli bilgiyi verebileceğini söylemesi ise hukuk içerisinde şahsi fikirlerin değil hukuki değerlendirmelerin önemini vurgulama adına önemli bir örnek olmuştur ve İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey’in; “*...bunun için kanun yapmak lâzımdır*” sözünü sarf etmiş olması da Refik Bey’in haklılığını pekiştirmiştir⁶⁹.

Mecliste oldukça uzayan tartışmalar başka milletvekillerini de işin içine dâhil etmeye başlamış ve bu meyanda Saruhan (Manisa) Milletvekili Mustafa Necati Bey, ordunun zafere koştuğu bir dönemde bu tür tartışmaların moral bozucu olduğunu, terfilerin Meclisçe alkışla karşılandığını, içi “*kof*” olan tartışmaların “*Mesuliyeti Vükela*” kanunuyla halledilebileceğini belirtmiştir⁷⁰.

Müzakereler uzadıkça İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey’in tahammül sınırının zorlanmaya başladığı söylenebilir. Şöyle ki, konuşmasında terfilerin kabulü konusunda Mecliste hiçbir ihtilafın olmadığını açıklayan Rauf Bey, Hükümetin bu terfileri yaparken yetkisi dâhilinde mi yoksa bir suiistimal yoluyla mı karar aldığıнын Meclis marifetiyle ortaya konmasını, bunun için de konunun Heyeti umumiyesinin değil, Heyeti Vekilenin icraatının takdir edilmesini, terfilerin ret ya da kabul edildiğine dair iki seçenekten birisinde

66 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.479 (4.9.1922).

67 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.479 (4.9.1922).

68 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.479-480 (4.9.1922).

69 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.480 (4.9.1922).

70 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.480 (4.9.1922).

karar kılınmasını istemiştir⁷¹.

Rauf Bey'in bu sözlerinden sonra ortamın gerildiğini gösteren bir süreç yaşanmıştır. Hüseyin Avni Bey'in Rauf Bey'i kastederek; “*Efendim ortada yanlış telakki vardır. Siz layuhtiliğinizi (Hatasız) iddia ederseniz bu davayı yürütemezsiniz. ...O halde Büyük Millet Meclisinin emrine inkıyat etmek (Boyun eğmek) de boynunuzun borcudur. Bu bir terfi olmuşsa bâtildir (Hükümsüz, boş), bâtil üzerine yaptığımız bina yanlıştır*” demiştir. Heyeti Vekilenin nasıl bir maksatla kanun olmadan atama yaptığını sorgulayan Avni Bey; padişah iradesinin yerine milli iradenin geçtiğini ve bu yetkinin Mecliste toplandığını, Meclisin de bu yetkiyi kimseye devretmediğini, buna dair bir kanuni düzenlemenin yapılmamış olduğunu, böyle bir düzenleme olmuş olsaydı kendisinin de buna itaat edeceğini söylemiş, uygulamayı “*bir içtihat hatası*” olarak değerlendirdikten sonra; “*Bunu tasdik için millet namına konan yıldızın şerefi bu milletin iradesiyle kaimdir, yoksa o kumandan onu alamaz*” sözleriyle konuşmasını nihayetlendirmiştir⁷².

Hüseyin Avni Bey'in bu sert sözlerine cevap veren Rauf Bey; tayin ve terfi muamelesinin Meclise gelmesi gerektiğine dair bir düzenlemenin olmadığını, bâtila değil Hakk'a dayanarak bu işi yaptığını belirtmiş ve Avni Bey'den; “*İrade-i seniye tabiri kâfidir*” karşılığını almıştır. Bunun üzerine Teşkilatı Esasiye Kanunu gereğince Meclis Reisinin imzasının kâfi görüldüğünü ve bunun dışında bir düzenlemenin yapılmadığını, isteniyorsa yeni bir düzenlemenin yapılabileceğini, herkesin farklı fikirlere ve yorumlara göre hareket etmesinin mümkün olduğunu ama bu durumun sakıncalar oluşturabileceğini ifade eden Rauf Bey; yaptığı işten dolayı vicdanen rahat olduğunu ve gurur duyduğunu, terfilerin de hizmetlerine göre az olduğunu, amaca ulaştıktan sonra; “*...milletin bu kahramanları tarihiyle, kasideleriyle (Büyükleri övmek için yazılan yazı) neşideleriyle (Şiir, besteli, güfteli eser), bu insanları tebcil (Ululama) ve takdir*”⁷³ edeceğini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Konuşmalar bu şekilde karşılıklı devam ederken oturum başkanı görüşmelerin yeterli olduğuna dair tekliflerin verilmiş olduğunu söylemiş ve oylamayla bunun kabul edildiğini belirtmiştir. Ancak Hüseyin Avni Bey'in; kendisinin de bir teklif verdiğini söylemesi üzerine bazı itirazlara rağmen oturum başkanı, teklifleri yeniden okutmuş ve oylamaya sunmuştur. Oylamada Hüseyin Avni Bey'in; “*Yapılan terfiat hilafı kanun olarak icra edilmiştir. İrade-i milliye yegâne Meclisin şahsiyeti maneviyesinden kopan iradeye tabir olunacaktır. Binaenaleyh yeniden reye vaz'ıyla iradesinin istihsalini*” isteyen teklifi reddedilmiştir. Karahisar Şarki (Giresun/Şebinkarahisar) Milletvekili Ali Sururi Bey'in; “*Yapılan terfiler usule muvafık ve salahiyete müstenittir. Cereyan eden müzakereye göre usulü terfi hakkında bir zemini müzakere yoktur, diğer meselenin müzakeresine geçilmesini...*” içeren teklifi ittifakla kabul edilmiştir⁷⁴.

71 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.480 (4.9.1922).

72 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.480-481 (4.9.1922).

73 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.481 (4.9.1922).

74 TBMM ZC.,C.22, İ.96, s.481-482 (4.9.1922).

Sonuç

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin bazı toprakları İtilaf devletlerinin ve onlarla birlikte hareket eden Yunan kuvvetlerinin işgaline uğramıştır. Yunanlıların Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirme arzusuyla beslenen işgal politikası, Türklerin Kuvâ-yı Milliye ismiyle özdeşleşen direnişiyile karşılaşmış ve Batı Anadolu topraklarında yoğunlaşan kanlı bir boğuşma süreci yaşanmıştır.

Muhakkak ki imparatorluk geçmişinin de etkisiyle kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan Anadolu topraklarında yaşayan bazı unsurlar işgal döneminde çeşitli nedenlerle harekete geçmekte gecikmemişlerdir. Dış güçler tarafından da desteklenen iç karışıklıklar istenilen kaosu yaratmış ve işgalci kuvvetler bunu kendileri için bir fırsata dönüştürmüşlerdir. Anadolu'nun işgallere karşı direnişinin gelecekte simgesel ismi olacak olan Mustafa Kemal Paşa'nın daha ilk andan itibaren vatanı kurtarmayı vazife bellemesi ve bu uğurda katlandığı meşakkat, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla semeresini vermiştir. Meclisin açılışıyla milli direniş hareketi bir düzene kavuşmuş ve kurtuluş hedefine odaklanılmıştır. Anadolu'nun devlet otoritesinden mahrum kaldığı bir dönemde kurulmuş olan Kuvâ-yı Milliye ile kesin zaferin elde edilemeyeceği kanaatinin yetkililerde ağır basması ve bu fikrin TBMM tarafından benimsenmesi ise düzenli orduya geçmeyi kaçınılmaz kılmıştır.

TBMM'nin açılması ve kısa bir süre sonra başlayan çarpışmaların kesin netice vermeyen sonuçları ve bu dönemde savaşın saldırgan taraflarından gelen barış görünümü sömürü teklifleri nihai başarının savaş meydanlarında tartışmasız bir zaferle elde edilebileceği fikrini pekiştirmiş ve bu fikrin taraftar sayısını artırmıştır.

TBMM üyeleri vatanın kurtarılmasını elbette ki bir vazife bilmiş ve bu uğurda her türlü fedakârlığı göstermiştir. Ancak bu birlik ve beraberliğe rağmen Meclisin çok sert ve hatta bazen bireysel şiddete dönüşen eylemlere de ev sahipliği yaptığı görülmüştür.

Farklı eğitim sisteminden geçen ve farklı ortamlarda yaşayan insanların olaylar karşısında farklı tepkiler vermesi kadar doğal bir davranış şekli olamaz. Bu nedenledir ki, olaylar hakkında; bazı insanlar etnik veya dinsel temelli değerlendirmede bulunurken, bazıları yenilikçi veya muhafazakâr anlayışla yaklaşabilmekte, birileri sorumluluk duygusunu ön plana çıkarırken birileri umursamaz olabilmekte ve hatta birileri de idare-i maslahatla konumunu belirleyebilmektedir. I. TBMM ele alındığında milletvekillerinin büyük bir sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri ve özellikle Meclisin manevi şahsiyetinde toplanan yetkilere büyük bir kıskançlıkla sahip çıktıkları görülmektedir. Meclisin kendisinde toplanan yetkilere bu denli sahip çıkması her ne kadar takdire şayan bir durum arz ediyor olsa da aslında bir yönüyle bazı sorunların ana kaynağını oluşturmuştur da denilebilir. Şöyle ki bu çalışmada da görülen bir Başkomutanlık yetkisinin verilmesi ve verilen yetkinin kullanılması karşısında milli iradenin suiistimal edildiğinin güçlü bir şekilde dile getirilmesi ve hesap sorulması bir çelişkidir. Küçük rütbelerin yükseltilmesinde bir itiraz yaşanmazken üst rütbelerin verilmesinin tartışma konusunun merkezine oturtulması bir endişe ve planlamanın varlığını düşündürmüştür. Meclis oturumlarında her ne kadar rütbesi yükseltilen paşalar şahsiyet üzerinden eleştiri konusu olarak telaffuz edilmemişse de itirazlar ve verilen cevaplar başka bir hesaplaşmanın varlığını göstermiştir. Mecliste önemli sayıda muhalefetin varlığı bilinmektedir. TBMM'de vekillerin seçimiyle ilgili kanun değişikliği

sonrasında bazı muhaliflerin Meclisteki sayılarının 120'ye çıktığıyla övünmesi Meclisteki bölünmeyi gösteren önemli bir delildir. Bu bölünmede Mustafa Kemal Paşa hakkında oluşan/oluşturulan şeriat kanunlarını uygulamayan, devamlı hocalarla ve padişahla mücadele eden bir şahsiyet olduğu algısı etkili olduğu gibi, onun şahsiyetine karşı duyulan hoşnutsuzluğun etkili olduğu da bir gerçekliktir. Meclis tutanakları ve milletvekillerinin konuşmaları incelendiğinde Meclisin kendi haklarını koruma konusunda kıskanç olduğu, bazı milletvekillerinin saltanat makamını hain görmekten çok kusurlu görmek eğiliminde olduğu, geleneksel müesseselerin aksaklıklarının düzeltilerek devam ettirilmesi fikrinin ağır bastığı, grupların kendi taraftarını oluşturma ve mensuplarına mevki kazandırma arzusu içerisinde olduğu söylenebilir.

Bütün bu karmaşıklık içerisinde denilebilir ki I. TBMM Türk milletinin bir mutfağıdır ve Mustafa Kemal Paşa da bu mutfağın lezzet üreten abidevi Şef'i olmuştur.

Kaynakça

Aralov, Semen. *Rus Büyükelçisinin Hatıralarında Atatürk ve Türkiye*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk- Söylev*, C.II, TTK, Ankara, 1987.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1921-1922), (Genel Yönetmen: Şule Perinçek), C.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Borak, Sadi. *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*, Kırmızı Beyaz, İstanbul, 2004.

Cebesoy, Ali Fuat. *Siyasi Hâtıralar Büyük Zaferden Lozan'a*, C.I, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s.28-31.

Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Demirel, Ahmet. *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem. *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

Kandemir, Feridun. *Hatıraları Ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965.

Koloğlu, Orhan. *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*, I. ve II. Kitap, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1994.

Özalp, Kâzım. *Milli Mücadele 1919-1922*, C.1, TTK., Ankara, 1988.

Özüçetin, Yaşar. "Millî Mücadele'de Bir Dönemeç: I. İnönü Muharebesi ve Bu Muharebenin Kıymeti", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XIV (78), 2021, s.258-262.

Özüçetin, Yaşar.- Dağıstan, H. Mehmet. "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye", *CTTAD*, 9, 20/21, 2010, s.3-30.

Sonyel, Salâhi R. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika*, C.II, TTK., Ankara, 1991.

TBMM ZC.,C.22, D.1, İçtima Senesi 3, İ.92, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

TBMM.GCZ., (TBMM Gizli Celse Zabıtları), C.2,İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

TBMM.GCZ., (TBMM Gizli Celse Zabıtları), C.3,İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

TBMM.ZC., D.I. C.21,İ.77, C.1,TBMM Matbaası, Ankara, 1959.